

BUDAY GYÖRGY ÉS AZ 1937-ES DUDARI FALUKUTATÁS

LENCSÉS GYULA

Tanulmányom Buday György hozzájárulását mutatja be az 1937-es nemzetközi dudari falukutatáshoz. Buday személyesen ugyan nem vett részt ezen eseményen, de annak előkészítésében jelentős szerepet játszott, majd angliai emigrációja során a kutatási anyagok feldolgozásában is közreműködött. A Szegedi Fiatalok és az angliai kutatócsoport tagjaival kialakult kapcsolatok Buday személyes élettörténetének is részévé váltak. Évtizedeken keresztül Buday egyfajta közvetítő szerepet is betöltött az Institute of Sociology és a Művészeti Kollégium tagjai között. Végül ahhoz is hozzájárult, hogy a dudari falukutatók emléke több évtizedes hallgatás után az 1970-es évek elején visszakerüljön a hazai közbeszédbe, és fokozatosan elfoglalhassa helyét a '30-as évek magyarországi falukutatóinak sorában.

Kulcszavak: Buday György, Dudar, falukutató, Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma

Keywords: George Buday, Dudar, rural community studies, College of Arts of Szeged Youth, Institute of Sociology London

Bevezetés

1937 szeptemberében nemzetközi falukutató helyszíne volt egy Veszprém megyei település, Dudar. A kutatást a londoni székhelyű Institute of Sociology megbízásából a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma, ténylegesen annak tehetséges és ambiciózus tagja, Tomori Viola szervezte meg, a kutatómunka legjavát azonban a londoni intézet munkatársai és az általuk toborzott szakemberek végezték. Buday György, a Művészeti Kollégium elnöke személyesen ugyan nem vett részt a dudari eseményen, ahhoz mégis sok szálon kötődik, az előkészületektől kezdve egészen a kutatás utóéletéig. Írásomban Buday György szemszögéből tekintem át a dudari falukutató történetét.

A dudari falukutató előkészületei¹

A dudari kutató előtörténete a 3. nemzetközi szociálmunka-konferenciával (Third International Conference on Social Work) és annak előkészítésével kezdődött. Ez a konferencia 1936. július 12. és 18. között volt Londonban, és az Institute of Sociology szervezte, Alexander Farquharson irányításával.² A konferencia előkészítése céljából 1935 szeptemberében Alexander és Dorothea Farquharson³ Magyarországon jártak, és ekkor felvették a kapcsolatot szociális munkával foglalkozó hazai szakemberekkel.

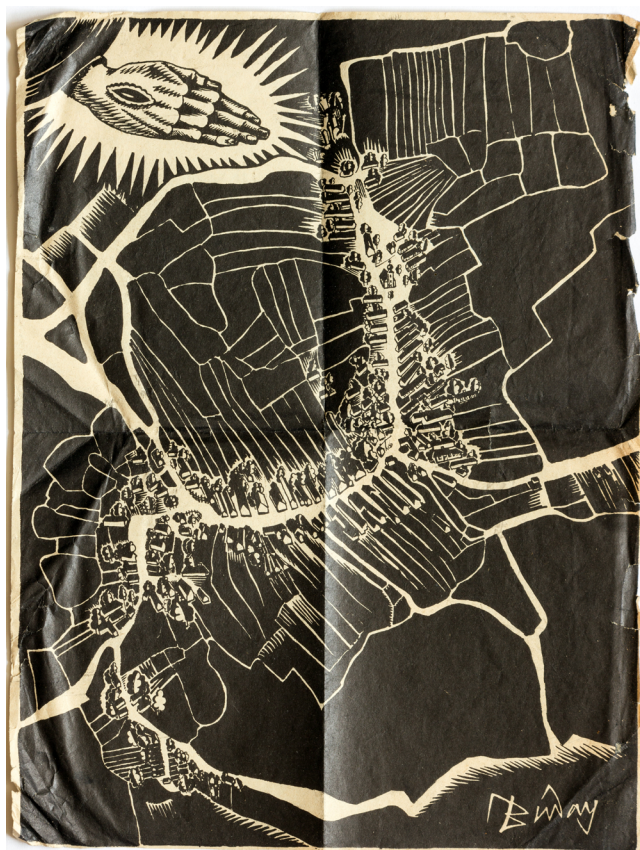
Magyar részről az angliai konferencián való részvétel előkészítése a Magyar Vöröskereszt Egyesület szociális osztályának égisze alatt folyt Lukács Saroltának, a Vöröskereszt alelnökének vezetésével. Az, hogy az Institute of Sociology Magyarországra jöjjön falukutatóra, valószínűleg már ekkor, de legkésőbb az 1936-os kongresszuson felmerült.⁴

¹ A dudari kutató történetével elsőként CSAPLÁR 1971, majd LENGYEL 1985 foglalkozott. Lengyel András Buday fiatalkori levelezése, mindenekelőtt Tomori Viola Budayhoz írt levelei lapján rekonstruálta Tomori szervezőmunkáját.

² Alexander Farquharson ekkor az Institute of Sociology főtitkára volt.

³ Alexander Farquharson felesége mindenekelőtt szervezési feladatokat látott el az Institute of Sociology intézményében.

⁴ Az Institute of Sociology, illetve a vele szervezetileg szorosan összekapcsolódó Le Play House a két világháború között rendszeresen szervezett külföldi terepmunkákat (Foreign Field Trips). 1921 és 1939 között több mint 70 helyszínen (köztük kelet-európai országokban is) jártak, és a munkát kisebb intenzitással néhány évig még 1945 után is folytatták. Lásd EVANS 1986.

1. kép. Buday György eredeti rajza a dudari mappa borítójára

Fig. 1. György Buday's original drawing for the cover of the Dudar folder

A londoni eseményen való magyar részvétel komoly előkészítő munka előzte meg, megalakították a 3. nemzetközi szocializmus-konferencia magyar bizottságát, és 1936. május 25. és 29. között ötnapos konferenciát is szerveztek Budapesten.

A Szegedi Fiatalok agrársettlement tevékenysége ekkor már szakmai körökben országos ismertségnek örvendett, és ennek köszönhetően a budapesti konferenciára Buday Györgyöt is meghívták, aki maga helyett Tomori Violát delegálta, hogy tartson előadást a parasztság körében végzett szociális munkáról. Tomori szereplése sikert aratott. A londoni konferenciára mégis Budayt, a Szegedi Fiatalok elnökét szerették volna kiküldeni, az utazás költségeire fel is ajánlottak neki 300 pengőt. Buday, kicsit késve, úgy döntött, hogy elmegy – a késedelem miatt előadást már nem tarthatott volna –, de az utolsó pillanatban, édesapja betegsége miatt le kellett mondania a részvételt.⁵

A londoni konferencián kérték meg az angolok a magyar küldöttségből Vajkai Rózst,⁶ hogy szervezzenek meg egy magyarországi falukutatást a következő évre. Ő, miután szintén részt vett a budapesti előkészítő konferencián, azonnal a Szegedi Fiatalokra gondolt, amit levélben jelzett az angoloknak. 1936. szeptember 3-án Buday és Tomori hi-

vatalosan is meghívták az Institute of Sociology tagjait egy magyarországi falukutatásra. Az angolok Vajkai Rózsinál való további puhatolózás után csak 1937. február 1-jén vették fel a kapcsolatot a szegediekkel. A levél címzettje ekkor is az elnök Buday volt, aki 1936–1937-ben ösztöndíjasként Olaszországban tartózkodott. Emiatt személyesen nem kívánt részt venni a szervezésben, ehelyett Rómából február 16-án továbbította a levelet Tomori Violának, aki valóban megszervezte és le is vezényelte ezt a kutatást.

Buday végül nem utazott el Dudarra, az előkészületekhez való hozzájárulása azonban jelentős. A szervezés során Tomori leveleiben részletesen beszámolt Budaynak minden lépéséről, ő pedig folyamatosan tanácsokkal és instrukciókkal látta el Tomorit.

Budaynak köszönhető, hogy a dudari kutatásnak vizuális arculata is lett. Ez az arculat több elemet is tartalmazott. Tomori ötlete volt, hogy készüljön mappa, amely a vendégeknek felolvasott előadások szövegét tartalmazza. Ez a dudari kutatás emblémája lett. Buday megtervezte a mappa borítóját, és arra Tomori javaslatára Dudar térképét ábrázoló fametszetet rajzolt. Ehhez Tomori a dudari előkészítő látogatásán a jegyzői irodában összeállíttatta a falu térképét.⁷ Buday híven követte ezt a térképet, az pedig pontosan megfelelt az 1933-as kataszteri térképnek. A metszet azonban kiegészült egy kéz rajzával: Buday a térkép bal felső sarkába – megint csak Tomori kérésével összhangban – a *Feltámadás* c. metszet egy változatát helyezte Mauriac *Jézus élete* c. könyvének⁸ illusztrációi közül (1. kép⁹). Az is a grafikus maradandó művészi hozzájárulása, hogy a címlapra – mai

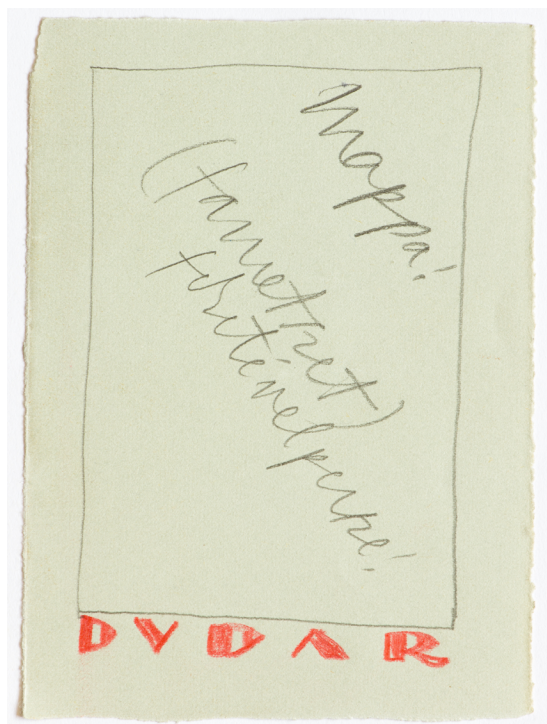
⁵ Buday érdeme, hogy Lukács Sarolta segítségével később ezt a 300 pengőt – a belügyminisztériumi támogatást kissé meg is emelve – sikerült felhasználni a dudari kutatás szervezése során.

⁶ Vajkai Rózsi szociális munkás, óvodapedagógus.

⁷ Ez a színes térkép Buday György Tomorihoz írt levelei között fennmaradt.

⁸ MAURIAC 1937.

⁹ Buday György levele Tomori Violának, 1937. augusztus 26. Forrás: Tomori Viola hagyatéka a család tulajdonában. Buday Tomorihoz írt leveleit innen idézem.

2. kép. Buday György vázlata a dudari mappa címlapjához

Fig. 2. György Buday's design for the sketch for the cover of the Dudar folder

3. kép. Buday György metszete a dudari mappa belső oldalán

Fig. 3. György Buday's woodcut on the inner page of the Dudar folder

szóhasználat – logót is tervezett (2. kép¹⁰). A vizuális arculat része volt a mappa belső oldalán szereplő ex libris is¹¹ (3. kép¹²).

Ugyancsak az arculattervezés része, hogy Tomori kért még egy „köthető szív alakú cédulát”, amit Buday szintén elkészített. Ehhez azt a grafikáját használta fel, amely Tomori nem sokkal azelőtt megjelent könyvének¹³ a címlapján szerepel. Ez a rajz is bekerült a dudari mappa belső oldalára (4. kép¹⁴).

Budaynak további saját ötletei is voltak. A legérdekesebb, hogy javasolta, készüljön képes levelezőlap az általa készített térkép színes (!) változatából, amelynek árusításából némi bevételt is remélt volna. Ez az ötlet azonban – feltehetően idő hiányában – nem valósult meg.

„Mármost nemcsak azért, mert valahogy nagyon megkedveltem ezt az egész ügyet, azonfelül még a térképrajz is tetszik némiképp (bárha nagyon gátolt, hogy egy számomra ösmeretlen faluról szól, melybe viszont mindazok, akikhez a kép eljut, személyesen mennek el!), meg azután arra is gondoltam, hogy ily módon talán a mappa kliséjének költségét és egyéb nyomdai költségeket is talán be lehet hozni, a saját önköltségét annak a tervnek, amit felvetek, mindenesetre, – arra gondoltam, hogy kellene ugyanebből a metszetszerű rajzból képes levelezőlapot is nyomtatni, mintegy ezer darabot. Azok a figurák, akik ott lesznek, biztosan szívesen küldözgetnének belőle ösmerőseiknek szanaszéjjel a világba és helybéli képeslap vsz. úgysincs Dudaron.”¹⁵

Ugyancsak Buday ötlete volt az a kitűzőként is használt plakett, amelyet a vele egy időben Rómában tartózkodó, majd szintén Angliába távozó Vincze Pál szobrászművésszel készíttetett (5. kép¹⁶).

¹⁰ Buday György levele Tomori Violának, 1937. augusztus 25–26.

¹¹ Ez szintén Tomori Viola ötlete volt: „Belül az első fedőlapon az az angol ex libris lenne, amelyiket az Erdélyi Férfiaknak csinaltál. Így legalább név szerint tudnánk dedikálni a mappákat” – írta Tomori Budaynak 1937. július 28-án (idézi LENGYEL 1985, 14).

¹² Buday György levele Tomori Violának, 1937. augusztus 25–26.

¹³ TOMORI 1935. Tomori doktori értekezése a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma kiadásában jelent meg, és borítóját Buday György tervezte.

¹⁴ Buday György dudari mappája az Institute of Sociology archívumában. Keele University Special Collections and Archives (a továbbiakban: Keele) LP/4/1/3/7/10/2 ix. A rajz külön nem maradt fenn, és nem tudjuk, ajándékcédulaként ténylegesen felhasználták-e.

¹⁵ Buday György levele Tomori Violának, 1937. augusztus 25–26. Buday a kivitelezésre vonatkozó részletes utasításokkal is ellátta Tomorit.

¹⁶ Keele LP/4/1/3/7/10/3 i.

4. kép. Buday György rajza a dudari mappa belső oldalán

Fig. 4. György Buday's drawing on the inner page of the Dudar folder

A dudari kutatócsoport egyik tagja, Theodora Bremner volt az, aki Londonba érkezésekor várta Budayt. Bremner a Charity Organization Society jótékonsági szervezet munkatársaként jelentkezett a dudari kutatóútra. A falukutatás idején Reitzer Béla volt a tolmácsa és munkatársa, több riportot és egy tanulmányt is közösen jegyeznek. Személyes vonzalom is kialakult közöttük, és míg Reitzer visszafogottabban kezelte ezt a kapcsolatot, Bremner nem is titkolta, hogy beleszeretett Reitzerbe. Innen érthető az, hogy Budayval azonnal felvette a kapcsolatot.²² Ő szerezte az első szállását, és segítette londoni beilleszkedését. Sokáig gyakorlatilag napi kapcsolatban voltak, ami a jelek szerint a '40-es évek második felében (a munkaszolgálatban elpusztult Reitzer halála után) egy időre élettársi viszonyra is átalakult. Ezt követően is egészen a '70-es évekig levelezésben álltak egymással.

Buday Londonba érkezését Farquharsonék is várták, hiszen Budaynak a dudari kutatást előkészítő munkáját igen nagyra értékelték. Már 1938. január elején meghívták magukhoz.²³ Szolgálatait is azonnal igénybe vették: megkérték, hogy fordítson le magyarra egy Dudarra küldendő levelet.²⁴

A kitűző látszik a Reitzer Béláról Dudaron készült fotón is (6. kép¹⁷). Ezt a jelvényt az angolok hazautazásuk után is büszkén viselték.¹⁸

Buday személyes hozzájárulása volt még az a kisebb tanulmánynak is beillő üdvözlőbeszéd, amelyet maga helyett küldött Rómából Dudarra.¹⁹ Majd pedig, még az Angliába való kiutazása előtt, előszót írt, és illusztrációkat készített az 1938-as Szegedi Kis Kalendáriumhoz, amelyet teljes egészében Veress Sándor dudari gyűjtésének szenteltek. A dudari falukutatással való foglalkozás ezzel azonban csak a Művészeti Kollégium itthon maradt tagjai számára ért véget.²⁰

Buday György és a dudari kutatás utóélete

Egyéves olaszországi tartózkodása után Buday György 1937 decemberében angol állami ösztöndíjjal Londonba utazott, és élete hátralévő részét már a szigetországban töltötte el. Angliai beilleszkedése több szalon is kötődött a dudari kutatás résztvevőihöz.²¹

¹⁷ Keele LP/4/1/3/7/10/2 ix.

¹⁸ Erről számolt be Buday György Tomori Violának 1938. január 14-i levelében: „Mrs. Farquharson és környezete azonban szereti és propagálja a magyarokat, úgy látom, szoros levelezésben vannak Veressel, akit Prof.-nak titulálnak különben, és Mrs. F. állandóan viseli Vincze Paolo plakettjét a mellén.” (Veress=Veress Sándor, aki a dudari falukutatás alkalmát felhasználva népdalokat gyűjtött.)

¹⁹ Buday szövegét először Lengyel András és Simon János közölte: LENGYEL–SIMON 1986, 90–97.

²⁰ Itt érdemes megjegyezni, hogy Veress Sándor tovább dolgozott a Dudaron gyűjtött anyagon: *Dudari nóták* címmel kórusművet írt, amely megjelent az *Erdélytől Felvidékig* c. kórusgyűjteményben (KERTÉSZ 1940). Egy dudari népdalt feldolgozott az 1938-as keltezésű *Húsz zongoradarab* c. sorozatában is (Edition Suvini Zerboni, Milano 2015). Az ebből származó *Kis szvit zongorára* c. összeállításban (Magyar Kórus, Budapest, 1939) szintén szerepel ez a tétel. Veress két dudari énekest (Mazalin Pálnét és Szendi Istvánnét) szerepeltetett a Pátria lemezsorozatban is (SEBŐ 2010).

²¹ A Buday György angliai éveire vonatkozó adatok forrása a művésznek az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában őrzött iratanyaga (OSZK Kézirattár 432-es fond). Ennek részeként Buday György és Dorothea Farquharson levelezése is itt található. – Ezúton mondok köszönetet a Kézirattár vezetőjének, Lipthay Endrének, hogy lehetővé tette a jelen tanulmány írásakor még részben rendezetlen (a rendkívül kiterjedt levelezés tekintetében előzetesen rendezett) állományban történő kutatómunkát.

²² Bremner és Reitzer kapcsolatának taglalása nem fér a jelenlegi tanulmány keretei közé. Bremner szerette volna, ha Reitzer ösztöndíjjal kimegy Angliába, ennek előkészítésén nagy erővel dolgozott, és 1938-ban kétszer is járt Magyarországon. Reitzer – itthoni egzisztenciájának bebiztosítását fontosabbnak tartva – elhárította ezt a lehetőséget. Majd amikor 1939-ben végre elhatározta volna magát, addigra objektív és szubjektív okok egyaránt lehetetlenné tették, hogy kiutazhasson.

²³ Dorothea Farquharson január 10-én levélben vette fel a kapcsolatot Budayval, és másnapra már meg is hívta magukhoz. Buday 1938. január 11-i naptárbejegyzése szerint a találkozás valóban megtörtént.

²⁴ A fordítás január 28-án el is ment Dudarra, majd február 18-án újabb levél fordítására kérték meg. Forrás: Dorothea Farquharson levelei Buday Györgynek, 1938. január 16., január 20. és február 18.

Budayt kezdettől fogva próbálták bevonni az Institute of Sociology szakmai munkájába is, konferenciákra és terepmunkákra is hívták.²⁵ Ezeket a meghívásokat azonban határidős munkáira való hivatkozással Buday rendre elhárította. De így jutott el például Bronisław Malinowski és Alfred Radcliffe-Brown funkcionálisizmusról szóló vitájára 1938. június 17-én.²⁶ Erről Buday Tomori Violának is küldött élménybeszámolót:

„Vagy, hogy Téged közelebből érdeklő emberekről szóljak: Malinowski professzorról, aki váratlanul fiatalos külsejű, spiccbevágott orrú, kicsit Hilscher Rezső öccsére, Zoltánra emlékeztető külsejű ember, aki nem röstell tréfálkozni, csupa gúnyolódás a szavainak a fele, – de aztán átalakul, és mint valami puritán erdélyi prédikátor, olyan kemény szentséggel »hirdeti az igét«, tudományát. Egy vitadélutánján, ill. estéjén vettem részt, mikor a funkció és funkcionális szociológiájáról és annak szociológiában való szerepéről beszélt. Ginsberg professzor elnökölt,²⁷ egy

rendkívül csúnya és okos ember, maga is beléhevülten vett részt a vitában, melyet különben Radcliffe-Brown, ugyancsak egyetemi tanár kezdett meg.²⁸ Ez utóbbi százötven százalékos angolos gondolkodással eleinte egészen gyarló tételekkel gentlemanlike szellemességgel kezdte, s mikor befejezte mondókáját, mindenki feszülten figyelt, különösen a kicsit kontinentális olvasottságú emberek, hogyan fogja darabokra szedni naivnak tetsző tételeit Malinowski. Valóban ragyogó volt, amit Malinowski mondott. Viszont Radcliffe-Brown válaszából jött ki aztán, hogy ő inkább tipikus angol taktikus, mintsem korlátolt. Válasza úgy összezavarta a dolgot, hogy körülötte mindenki izgult, csak ő keverte újabb és újabb közbevetésekkel a sisterső vitát, higgadtan és hidegen, mint egy nagy tradíció ez idő szerint tudományos katedrára ültetett ősi kártyakeverője, s tételei egyszerűen annyira megmagyarázóak, példái életközeli világításúak voltak, hogy lehetetlen volt feléje nem közeledni, és Malinowski éppúgy, mint Ginsberg és a többiek hozták a koncessziókat [...] Oly tipikus angol ügy volt, hogy nem állom meg, hogy legalább így, epidermisét a dolognak, el ne mondjam Neked, Violkám.”²⁹

Egy idő után Budayt a dudari kutatás utómunkálatainál is igénybe vették. Az Institute of Sociology Londonba hazatért munkatársai már 1937 őszén hozzáfogtak a dudari terepmunka eredményeinek feldolgozásához.³⁰ Ezt a munkát nagyrészt Dorothea Farquharson végezte. A résztvevők riportjainak és tanulmányainak, illetve a magyarországi tudósok és szakértők előadásainak rendszerezése mellett a legnagyobb kihívást számára annak az általa vezetett terepnaplónak a végső formába öntése jelentette, amelyben részletesen leírja Veress Sándor dudari népdalgyűjtő munkáját.³¹ A fotókkal, környezetrajzzal és néprajzi leírásokkal dúsított szövegbe a szerző a helyszínen hallott népdalokat is szeretne volna beilleszteni. Ehhez a gyűjtő, Veress segítségére lett volna szüksége, aki-

5. kép. Vincze Pál plakettje az 1937-es dudari találkozóra

Fig. 5. Pál Vincze's plaque made for the Dudar meeting in 1937

²⁵ Például a Le Play House által szervezett franciaországi konferenciára (Scots College of Social Science, Montpellier 1938. szeptember 9–19.), és téli előadás-sorozatra (Winter School of Sociology and Civics, 1938. december 30.–1939. január 6.), majd, már a háború után Lewis Mumford londoni előadásaira 1946 nyarán, és az Institute of Sociology kutatóútjára Gentbe (1947. április 1–8.)

²⁶ Ezt az eseményt a Le Play House és Institute of Sociology történetét megíró David Evans is kiemeli: „[...] egyike volt ez az Intézet jelentős eredményeinek, amikor képes volt összehozni olyan társadalomtudósokat, akik a szokásos tudományos rendezvényeken semmit sem tudtak volna kezdeni egymással” (EVANS 1986, 47).

²⁷ Morris Ginsberg (1889–1970) a London School of Economics szociológia tanszékének vezetője. Ebben az időszakban az Institute of Sociologyhoz is szoros szálak fűzik, tag annak tanácsában, és egyben az intézet folyóirata, a Sociological Review egyik szerkesztője.

²⁸ Alfred Radcliffe-Brown (1881–1955) antropológus.

²⁹ Buday György levele Tomori Violának, 1938. június 27.

³⁰ Mindebből kötetet szerettek volna megjelentetni, amire sajnos a háborús viszonyok között nem kerülhetett sor. Lásd később.

³¹ A terepnapló angol szövege megjelent itt: LENCSÉS 2015a.

nek már 1937 októberében elküldte a terepnapló első változatát. Veress azonban akadályoztatása és más fontos elfoglaltságai miatt akkor nem tudott rendelkezésére állni, a 2. világháború kitörése után pedig a Magyarországgal való kapcsolattartás is ellehetetlenült. Miután egyértelművé vált, hogy Veressre ebben a munkában nem számíthatnak, Dorothea Farquharson segítségért 1940-ben Budayhoz fordult:

„Kedves Dr. Buday,

áttekintem a dudari anyagokat, hogy publikációra előkészíthessem őket. Azonban továbbra is fennáll a probléma, hogy Veress professzor még mindig nem bocsátotta rendelkezésemre a népdalok szövegét, amelyeket a dudari parasztházakban énekeltek nekünk. Feltételezem, hogy ezek jelentek meg az 1938-as Szegedi Kalendáriumban, azonban nem tudom beazonosítani őket.³² A dudari népdalokról írt beszámolómból csak egy példányom van, és nagy becsben tartom. A másik példány elment Veress professzornak, hogy egészítse ki. Ha elküldeném az én példányomat Önnek, mit gondol, lenne-e ideje arra, hogy beírja a címét a daloknak, ahol azok nem szerepelnek az anyagomban. Ha bejelölné a Kalendáriumban, melyik dal hányadik oldalra menjen, akkor azokat legépelném és beilleszteném. Olyan kár, hogy ez a munka ilyen sokáig elhúzódik, hiszen nagyon sok érdekes dolog került bele.”³³

Buday valóban megtette a szükséges kiegészítéseket, és elkészítette a *Kis Kalendárium*ban szereplő népdalok angol nyersfordítását is.³⁴ Sajnálatos módon a végleges formát öltött kéziratot a háborús körülmények között végül nem sikerült kinyomtatni.³⁵ Budaynak átnézésre elküldték Reitzer Béla és Theodora Bremner tanulmányát is a dudari családok életéről, Bartók Béla Dudaron felolvasott cikének szövegét szintén megkapta.³⁶

A dudari kutatási anyagok ott maradtak az Institute of Sociology archívumának mélyén, Budaynak egy 1939-ben megfogalmazott cikkét azonban kinyomtatták. Budaynak az olaszországi „földalatti”, suttogó propagandáról szóló írása eljutott Farquharsonékhoz, és 1940. július 20-án érdeklődtek Budaytól, hogy hozzájárulna-e ennek publikálásához:

„Nagyon érdekelne bennünket az Ön propagandacikke. Lehetséges volna-e, hogy publikáljuk a Bulletinünkben, és ha igen, megjelenhet ez a Maga neve alatt? Rendkívül megvilágosító erejű volt a számunkra, az elemzése különösen.”³⁷

Buday cikke, amely a Mussolinist népszerűsítő szóbeli propagandát mutatja be egy példán keresztül, megjelent az Institute of Sociology 1941. évi bulletinjében.³⁸ A bulletin ugyanezen száma beszámolt arról is, hogy Buday két fametszete (egy Athéni Timon-illusztráció és a Britannia 1941) szerepelt a brit Királyi Művészeti Akadémia az évi kiállításán.

A világháború befejeztével Farquharsonék Budaytól tájékozódtak a magyarországi belpolitikai helyzetről és közös magyarországi barátai sorsáról. Hogy ezeknek a kapcsolatoknak milyen fontosságot tulajdonítottak, jelzi, hogy Ortutay Gyula 1946-os londoni látogatása idején Buday közvetítésével szerettek volna vele is egy találkozót összehozni.³⁹

A háború után többször is jelentkezett az angoloknál egykori dudari szállásadójuk, Jakab János családja.⁴⁰ Dorothea Farquharson 1946. július 4-i válaszelevele fennmaradt Buday György ízes magyar fordításában:

³² Az 1938-as Szegedi Kis Kalendáriumot még Tomori Viola küldte ki Londonba 1937 decemberében, amint ez Alexander Farquharson Tomori Violához írt 1937. december 30-i leveléből kiderül. (A levél másolata szintén Buday György OSZK-ban őrzött hagyatékában maradt fenn.)

³³ Dorothea Farquharson Buday Györgynek, 1940. május 24.

³⁴ Ezt Dorothea Farquharson 1940. július 20-i levelében nyugtázta, majd 1943-ban újra elővette az anyagot, és illusztrációként beillesztette a kéziratba Buday metszeteit az 1938-as *Kis Kalendárium*ból. Budaytól bevezetőt is kért, ám annak nincs nyoma, hogy ez elkészült volna. (Dorothea Farquharson levelei Buday Györgyhez: 1943. április 7. és 1943. június 11.)

³⁵ Ennél is sajnálatosabb, hogy sem a Veressnek elküldött, fotókat is tartalmazó anyag, sem a Buday által kiegészített változat nem maradt fenn, vagy legalábbis továbbra is lappang valahol. Így Dorothea Farquharson kéziratának csak egy korábbi változatát ismerjük.

³⁶ Dorothea Farquharson levele Buday Györgynek, 1943. április 7.

³⁷ Dorothea Farquharson levele Buday Györgynek, 1940. július 20.

³⁸ G. P. Buday: „Underground” Propaganda in Italy. (Le Play House Emergency Bulletin No. 3. Summer, 1941: 2–6. Le Play House Library GB 172 LP/6/4/5).

³⁹ Dorothea Farquharson levele Buday Györgynek, 1946. november 24. – A találkozó végül nem jött létre. Ortutay egyébként nem volt ott Dudaron, de erre az alkalomra írt előadását angolul felolvasták a külföldi vendégeknek. Szövegét lásd: LENCSES 2015b és LENCSES 2016.

⁴⁰ Tudjuk, hogy leveleket váltottak 1938-ban és 1946-ban is, ezek azonban igencsak foghíjasan maradtak ránk, Jakabéktól mindössze egy boríték. A leveleik közül kettőt azért ismerhetünk mégis, mert Buday angol fordításában megmaradtak.

„Kedves Jakab Család,

Őszinte meghatottsággal vettük igen kedves levelüket, és nagyon örvendünk, hogy kedves mindnyájan életben vannak. Mi bizony gyakran beszéltünk a kedves Jakab családról, hiszen tudtuk, hogy Jánost mint tartalékost bármikor behívhatták katonának, és a két fiú is közeledett a katonaköteles korhoz. Természetesen nagyon érdekel bennünket, hogy hogyan vészelték át az elmúlt éveket, és szívből reméljük, hogy a kereskedés hamarosan újra megindul, az üzlet polcai megint teli lesznek eladnivalóval, és a forgalom fejlődésnek indul.

Levelüket elküldtem Londonba egy magyar barátunknak, hogy fordítsa le angolra, s amikor a fordítás éppen ideérkezett, egy amerikai professzor, név szerint Mr. Lewis Mumford volt itt vendégségben. Neki is megmutattuk a levelet, és megkértük, hogy mikor visszatér Amerikába, küldjön onnan használt ruhaneműt a Jakab családnak. Mi magunk is küldünk egy ruhacsomagot, de sajnos itt az a helyzet, hogy jóféle és tartósabb holmijaink közül majdnem mindent, amit mi magunk el nem nyűttünk, odaajándékoztuk egy „Save Europe Now” nevű jótékonyági intézménynek, mely az Angliában gyűjtött pénzt, ruhaneműt és élelmiszert a különböző európai országok nyomorgó népe között osztja szét. Ez az oka annak, hogy az egyidejűleg küldött csomagban lévő ruhanemű olyan megviselt. Kívánnám, bárcsak volna módom annyi és olyan jó ruhákat küldeni, hogy azzal az egész telet kihúzhathánák! De remélem, hogy annak is, amit küldeni tudok, jó hasznát látják.

Nagy örömmel halljuk, hogy már unokáik is vannak. Szívből kívánjuk, hogy nagyra nőjenek, mint Jakab úr és Kedves Felesége, és hogy Mindnyájuknak sok örömük legyen bennük. Kedves levelükben nem említették Ilonát.⁴¹ Ott van még, vagy talán férjhez ment azóta?

Mi itt a dudari tartózkodásunkról nagyon gondos beszámolót készítettünk, s az egész, szépen legépelve és bekötve, egész vaskos kötetet tesz ki, melynek címe ez: „DUDAR”. Ebben a könyvben benne vannak az összes ott készült fényképeink is, valamint a falu életének leírása és megemlékezés az együtt töltött szép időkről. A könyv tartalmazza azokat a szép dudari nótákat is, melyeket Veress Sándor tanár úr jegyzett le, mikor házról házra jártam vele. Remélem, hogy előbb-utóbb sikerülni fog ezt a szép kötetet nyomtatásban is kiadni, hadd ismerjék meg a világ minden részén az emberek a magyar falu életét.⁴²

A magam részéről sohasem fogom elfelejteni a dudari kondást, akinek az ébresztőjére keltünk fel minden reggel, s mintha ma is látnám, hogy hajtja ki a futkorászó kismalacokat a mezőre! Világosan emlékszem a régi tehéncsordára is, s arra, hogy alkonyatkor hogyan találta meg mindegyik a maga gazdájának kapuját. Jól emlékszem a dolgos lenverő asszonyokra és lányokra, s a dudari takácsmesterre, amint a szövőszéke mellett ül, és készíti a menyasszonyi vásznakát. Szeretettel emlékszem vissza a számunkra rendezett esküvőre, melynek során a lakodalmas szokásokat ismertük meg, va-

6. kép. Reitzer Béla Dudaron egy helyi lakos társaságában

Fig.6. Béla Reitzer in Dudar accompanied by a local inhabitant

⁴¹ Jakabék lánya 1937-ben kb. 16 éves volt.

⁴² Buday itt viszonylag nagyobb szabadságot engedett meg magának a fordításban. Az eredetiben ez áll: „I wish we could get it printed some day to let the people know of the happy Hungarian village it used to be.” Amint már volt róla szó, a dudari tartózkodásról készített gondos beszámoló itt említett bekötött vaskos példánya akkor sajnos nem kerülhetett nyomdába, és nincs is meg az Institute of Sociology archívumában. A fotók jelentős része is hiányzik. Azonban a tanulmányok és riportok kézírata, valamint a kapcsolódó levelezés fennmaradt. Jelen tanulmányom kéziratának lezárása után ennek az anyagnak a kötetbe rendezése megtörtént, így a dudari kutatás eddig ismeretlen részletes dokumentációja 80 év után végül mégiscsak napvilágot láthatott (LENCSÉS 2019).

lamint az esti holdfényénél rendezett erdei kirándulásra, a pásztortűzre és a nyársonsült csirkékre, és arra a sok remek dús szőlőfürtre, mellyel bennünket megajándékoztak, s hogyan is felejtettem volna el a kiskutyájukat, mely úgy szeretett együtt sütkérezni a kismalaccal az udvaron, meg a galambokat, melyek olyan szelídek voltak, hogy a kedves felesége, Jakabné asszony kezéből ettek. Szívesen gondolkodik néha a Tiszteletes Úrra és a jegyző úrra is.⁴³ Bizony ezek a mi régi dudari emlékeink nagyon kedves emlékek valamennyiünk számára, legjobban szeretnénk újból és a valóságban átélni őket.

Kedves levelüket dr. Buday György egykori szegedi tanár, művész barátunk fordította le angolra, hogy pontosan megérthessük. Ő az egész háború alatt Londonban élt, és őt kértem meg e levél lefordítására is.

Levelünkben láthatják, hogy mi most nem lakunk Londonban, hanem egy Londontól kb. 120 mérfölddel nyugatra fekvő igen szép vidéki városban, melyet Malvernnek hívnak. Londoni házunkat a légitámadások idején ötször bombázták, de szerencsére a bútorainkat idejében kimentettük, és így megvannak, és mi magunk mindketten épségben és jól vagyunk. Férjem most éppen nincs itthon, de ő is szívélyes üdvözlőit és jókívánságait küldi.

Ezzel zárom is leveletem, és kívánok a megpróbáltatások után sok szerencsét és boldogságot, és mindkettőnk nevében melegen üdvözlöm a Jakab család minden kedves tagját, valamint többi kedves dudari barátainkat is. Megjegyzem, hogy új fényképeket rendeltem, és legközelebb küldök az elpusztultak helyett, az ígért csomagot pedig, amilyen gyorsan csak lehet, küldöm.

Szívélyes üdvözlettel

Farquharson Sándorné Dorothea"

Ebből a levélből sok mindent megtudhatunk a korábban kereskedelemmel is foglalkozó dudari parasztcsalád háború utáni sorsáról, az Institute of Sociology aktuális körülményeiről, arról, hogy a dudari kutatás emléke egyformán élénken él a magyarországiakban és az angolokban, és érdekességként még arról is, hogy a segélyezésbe a neves amerikai városszociológust is bekapcsolták.

Az újabb történelmi kataklizma, az 1956-os forradalom után Dorothea Farquharson ismét Budaytól érdeklődött a dudari kutatás egykori résztvevőiről. Budaynak ugyan érdemi információi nem voltak, drámai hangú válaszleveléből mégis érdemes idéznünk, mert jól leírja Buday akkori élethelyzetét:

„Maudsley Hospital
Denmark Hill
London, 1956. november 27.⁴⁴

Drága Mrs. Farquharson,

Hálásan köszönöm rendkívül kedves levelét. Mélyen megérint az ön aggodalma, mindaz a segítség, amit már nyújtott, és eltökéltsége, hogy ezután is segítsen a szerencsétlen emberek szülőházam történelmének jelenlegi legújabb tragikus fordulata idején. Elmondhatatlanul kedves Öntől, hogy felidézi barátaimat, akikre annyira jólesik emlékezni. Biztosíthatom, ha megbízható értesüléseim lesznek felőlük, tudatni fogom Önnel. Bár ebben a pillanatban aligha vagyok képes érdemlegeset tenni ebben az ügyben, sőt alighanem semmiben sem. Valójában azt sem tudom, hogy kerültem ide, pedig kétségtelenül a fenti címen jelzett helyen vagyok már augusztus eleje óta! Egészen a legutóbbi néhány napig még az is nehezemre esett, hogy akár egy levél megírására összpontosítsam a figyelmet. Attól tartok, ez azt jelenti, hogy Little Book sem lesz az idén⁴⁵ – ezt amúgy is szerettem volna már közölni Önnel –, sajnálom, hogy meg kell fosztanom ettől Önt és barátait. Múlt vasárnap napközben kiengedtek, akkor elmentem a stúdiómba, és így találtam meg az Ön kedves levelét, amely ott várt rám. Ezért csak most válaszolok. (...)”⁴⁶

⁴³ Ami a jegyzőt illeti, Dorothea Farquharsonnál még: „your very kind notary” szerepel.

⁴⁴ Keele LP/4/1/3/7/10/1 i.

⁴⁵ Buday az Angliában kiadott saját készítésű könyvsorozatára utal, amelyet – akárcsak más (karácsonyi, húsvéti) aprónyomatványait – rendszeresen megküld Farquharsonéknak.

⁴⁶ Ez a levél egyben cáfolja azt a széles körben elterjedt vélekedést, hogy Buday betegsége (depressziója) az 1956-os forradalom leverésének hírére alakult volna ki. – Buday 1956-os levelét, a többi angol szöveggel együtt, saját fordításomban közlöm.

Végül pedig szólnunk kell Buday szerepéről a dudari kutatás újrafelfedezésében. Csaplár Ferenc ugyanis – már a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumáról írott könyvének befejezése után⁴⁷ – a Buday Györgytől kapott információkból kiindulva, a vele és Tomori Violával folytatott 1970-es levelezés alapján tudta megírni azt a cikket, amelyben több mint három évtized után először esett újra szó a magyarországi nyilvánosságban a két világháború közötti falukutató mozgalom eme jelentős eseményéről.⁴⁸

IRODALOM

CSAPLÁR F.

1967 *A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma*. Budapest.

1971 Bartók és a Szegedi Fiatalok. *Tiszatáj* 25. 3. 252–255.

EVANS, D. F. T.

1986 *Le Play House and the Regional Survey Movement in British Sociology 1920–1955*. Unpublished M Phil Thesis, City of Birmingham Polytechnic/CNAA. www.dfte.co.uk/ios/DFTEmpil.pdf (Utolsó megtekintés: 2017.11.06.)

KERTÉSZ GY.

1940 *Erdélytől Felvidékig – magyar népdalok 2 és 3 szólamú vegyeskarra*. Budapest.

LENCSE GY.

2015a A Hungarian Village in the English Regional Survey Movement. Dorothea Farquharson's field diary in Dudar, 1937. *Belvedere Meridionale* 27. 1. 134–146.

2015b Ortutay Gyula kiadatlan dudari előadása 1937-ből. *Ethnographia* 126. 3. 477–488.

2016 Hungarian ethnography in a historical perspective. An unpublished lecture by Gyula Ortutay from 1937. *Belvedere Meridionale* 28. 2. 144–153.

2019 *Angolok a Bakonyban. Az Institute of Sociology 1937-es dudari falukutatásának története és dokumentumai*. Budapest–Veszprém.

LENGYEL A.

1985 *A szegedi fiatalok dudari falutanulmányozása*. Szeged.

LENGYEL A. – SIMON J. (szerk.)

1986 *Dudar 1937*. Budapest.

MAURIAC, F.

1937 *Jézus élete*. Budapest.

SEBŐ F. (szerk.)

2010 *Patria. Magyar népzenei felvételek 1936–1963*. Budapest (DVD-ROM melléklettel).

TOMORI V.

1935 *A parasztság szemléletének alakulása*. Szeged.

GYÖRGY BUDAY AND THE VILLAGE RESEARCH PROJECT OF 1937 IN DUDAR (Summary)

In September 1937, Dudar, a small settlement in West Hungary, was the site of an international village research project. The event was organised by the College of Arts of Szeged Youth on behalf of the London based Institute of Sociology, but most of the field work was carried out by the colleagues of the Institute and by experts they had recruited. Although György Buday, head of the College of Arts, was not personally present at the Dudar events, he was closely attached to the project from the preparatory to the follow-up stages. This paper gives an overview of the study from György Buday's perspective.

⁴⁷ CSAPLÁR 1967.

⁴⁸ CSAPLÁR 1971.

In the interwar period, the Institute of Sociology intensively studied the life of rural communities across Europe, and its members visited Hungary within the framework of this activity in 1937. Through the Hungarian Red Cross, they asked the College of Arts of Szeged Youth to organise the Hungarian field work since their members had been known for their activities in agrarian settlements in the previous decade. The idea and denomination of the social work carried out among people living in farmsteads came from György Buday, who started out from the example of settlement houses that he encountered during his trip to England in 1928.

György Buday significantly contributed to the preparation of the village research project in Dudar. As he was in Rome on scholarship at the time, he provided advice to Viola Tomori, one of the Hungarian pioneers of social psychology and the actual organiser of the research, in letters from the Italian capital. Already working by then primarily as an artist, he provided a visual image for the Dudar project: he designed a folder for the planned research work, including a cover page which showed the map of Dudar drawn in his unique style. Using another drawing of his, he prepared souvenir cards for the foreign guests, and he also drew sketches for a coloured postcard. In addition, he commissioned sculptor Pál Vincze with the preparation of a plaquette and a badge. His welcome letter to the participants of the field work in Dudar, which gives an overview of the status of the Hungarian peasantry and the objectives of the village research movement, is on a par with a research paper. The letter can also be regarded as the scientific creed of the College of Arts of Szeged.

Buday moved to England soon after the completion of this village research project. He immediately contacted the members of the Institute of Sociology and helped them to process the research materials collected in Dudar. It is of utmost importance that he co-edited the field diary of Dorothea Farquharson, who took notes about the living conditions of the families of the singers she met when accompanying folk song collector and composer Sándor Veress on his tour in the village. Buday also mediated correspondence with one of the peasant families in Dudar. He attended the events of the Institute of Sociology, and personally met with renowned scholars including Bronisław Malinowski, Alfred Radcliffe-Brown and Lewis Mumford. During the war years, he published a paper in a publication of the Institute of Sociology, in which he analysed the Italian fascist propaganda. For decades, he supplied information to the English participants of the village research project in Dudar about the subsequent lives and scientific careers of the members of the College of Arts.

György Buday played an important role in the Hungarian afterlife of the project. He provided Ferenc Csaplár, author of the first monograph about the College of Arts of Szeged Youth, with information on the Dudar field work. This information served as a basis for Csaplár's 1971 paper, which, after more than three decades, was the first to inform the general public in Hungary about this important village research project implemented in the interwar period.